

Les influències multiculturals en els canvis socials i econòmics d'Andorra al segle XX

Claudine TARRENE i FABRESSE

Introducció

Primer de tot voldria agrair la iniciativa de la Societat Andorrana de Ciències respecte a la temàtica escollida aquest any per la 33a Diada Andorrana en el marc de la Universitat Catalana d'Estiu (UCE). Tractar de la multiculturalitat a Andorra té tot el seu sentit considerant que el territori andorrà és una terra d'acollida amb una llarga cultura de pau. A més, integrar en el programa d'aquesta jornada ponents exteriors al país demostra la dinàmica dels andorrans a saber donar la importància necessària a la paraula dels de fora. Més d'això, una diada andorrana inèdita, ja que per primera vegada es fa a Andorra.

Sense cap dubte, la francesa que sóc ha sabut durant els anys de doctorat entendre, comprendre, respectar i estimar aquesta Andorra que els andorrans porten en el seu cor. Gràcies, doncs, per donar-me l'oportunitat de poder realitzar aquesta ponència.

Entrar en les influències multiculturals d'Andorra constitueix el pilar clau no solament de la societat andorrana sinó de l'economia andorrana. Hem de considerar el passat amb les seves peculiaritats per entendre el present i projectar-nos al futur. En la història podem fer lligams entre els períodes i constatar que tots els esdeveniments se succeeixen en una lògica i una cronologia d'accions. Tenim tots els elements per entendre el present, és només una qüestió de lectura de la història. Per entendre la realitat d'Andorra al segle XXI, és important centrar-se en la història socioeconòmica del país durant el període anterior.

Com es va emmarcar històricament la multiculturalitat a Andorra?

Durant segles, Andorra era una comunitat pastoral d'alta muntanya. Aquesta peculiaritat va obligar la societat andorrana a adaptar-se, a organitzar-se, però, també, a espavilar-se en un clima rigorós. Considerant la configuració climàtica i geogràfica, els andorrans van saber conviure amb les dures condicions d'existència per construir una economia basada en la ramaderia i l'agricultura.

Com les regions veïnes (els Pallars, l'Alt Urgell i la Cerdanya), les valls d'Andorra es

caracteritzaven com una societat rural pirinenca amb una economia de subsistència subjacent. Els habitants de les Valls havien de trobar l'equilibri adequat entre els recursos naturals i les necessitats imprescindibles per a les persones.

En aquesta òptica, la societat andorrana tendia a mantenir una població al voltant de 5.000 a 6.000 habitants, és a dir, la població màxima que el territori andorrà podia alimentar i recolzar en el seu sòl segons els mitjans de subsistència. El sistema de cases amb el pubillatge va preservar i va frenar les crisis.¹ L'emigració temporal o permanent era la sortida de la duresa de les condicions de vida difícils i l'obligació d'emigrar era la solució per trobar feina.

1. Un ambient favorable a canvis

Com la crisi de l'últim terç del segle XIX s'ha caracteritzat per un empobriment del país? La situació econòmica de l'època estava marcada per la crisi de les indústries de ferro i de la llana, els primers indicis de recursos agrícoles insuficients. A més, les guerres carlines marquen la Espanya del segle XIX i donen lloc a conseqüències polítiques a Andorra, especialment a l'afiliació del bisbe d'Urgell, Josep Caixal, a la causa carlina. Hostil al canvi social i a la democratització de la política andorrana, monsenyor Caixal negava categòricament el progrés. Notem igualment les rivalitats entre els casalers i els *anfochs* i, també, entre el poder francès i el poder espanyol que volia intentar imposar i afirmar la seva supremacia. Fou una crisi que va generar conseqüències econòmiques i socials notables.

Tot i que la Nova Reforma (1866) impulsada per Guillem d'Areny-Plandolit va introduir grans canvis en l'organització política, aquest text no va poder mitigar els disturbis socials i polítics en la mesura en què els successors del bisbe i copríncep episcopal monsenyor Caixal s'oposaven encara més a les reformes. La societat andorrana va continuar dividint-se en bàndols que van provocar friccions ideològiques entre el progrés i el conservadorisme. Una situació que va durar fins a finals del segle XIX.

Cal fer èmfasi que el principi del segle XX comença el 1929, data clau de l'inici del desenvolupament econòmic. La transformació econòmica va ser ancorada a partir dels anys 30, gràcies a l'obertura de les valls d'Andorra per la construcció de carreteres que garantien una millora de les vies d'accés.

2. L'arribada de les idees progressistes

El 1929 la creació de la companyia Forces Hidroelèctriques d'Andorra (Fhasa, actualment FEDA) va incloure dues condicions *sine qua non*. La companyia havia de comprometre's a reservar 1/10 de l'energia disponible per als andorrans i a crear la infraestructura necessària per connectar les línies de comunicació entre les parròquies.

La construcció de la central hidroelèctrica requeria un gran nombre de treballadors. Per garantir l'estabilitat econòmica de les cases, l'empresa va donar prioritat als treballadors andorrans. La força laboral andorrana no va ser suficient; aleshores, una onada migratòria de treballadors estrangers va respondre a l'oferta laboral. Es preveia que la meitat dels estrangers fos espanyola i l'altra meitat francesa. Els estrangers provenien de les comarques veïnes (l'Alt Urgell, els Pallars), però, també, s'hi van afegir treballadors aragonesos, gallecs, andalusos. Sense oblidar la majoria de tècnics que era suïssa.

L'activitat de l'empresa va contribuir al naixement de la primera entitat bancària, sota el nom de Banc Agrícola i Comercial d'Andorra; al desplegament de la xarxa telefònica, però també a la creació d'una força policial. Amb l'arribada en massa d'estrangers en terra andorrana, el Consell General va adoptar mesures per a la composició de la primera força de policia. El Servei d'Ordre² va néixer el 15 de maig de 1931. Era una força policial vestida d'uniforme, disponible quan era necessari i a instàncies de les autoritats andorranes. Nomenats per proposta de l'empresa Fhasa i amb l'acord de la sindicatura, els agents eren designats pels veguers. Aquesta força policial estava formada per sis membres, dels quals un cap estava sota les ordres dels veguers i dels batlles.

De manera simultània a la constitució de la primera policia, el Consell General va promulgar una decisió que cada parròquia havia d'establir un registre que especifiqués tots els noms dels estrangers. Aquest registre va ser la primera prova tangible de la regulació de la immigració. Podem considerar que és un dels primers escrits oficials que admet la diversitat cultural a Andorra. Entre 1912 i 1920, la demografia mostra una notable caiguda, en passar de 6.100 a 4.309 persones. La despoblació que pateix el país està directament relacionada amb l'emigració, que va començar el 1870 i va continuar fins a la dècada de 1930.

Any	Població	Autors
1912	6.100	Pallerola
1920	4.309	De Los Ríos Urruti
1930	4.142	Moreno
1932	4.039	Comarnous

Taula 2 : La població d'Andorra al principi del segle xx (realitzat per CTF, 2020)

El 1929, la mà d'obra estrangera per a la construcció de Fhasa va fer possible el manteniment d'una població de prop de 4.000 habitants, com es pot constatar el 1932 amb un cens de 4.039 habitants.

L'arribada d'una nova franja demogràfica procedent dels països limítrofs va alterar l'estabilitat del moment. L'atmosfera progressista que predominava als països veïns es va estendre a Andorra. Sols els andorrans que no havien marxat de les Valls no s'havien conscienciat d'aquest nou corrent ideològic.

3. La difusió de les idees progressistes

Al final, les idees socials progressistes van entrar al país en part amb els estrangers que van respondre a ofertes de feina. Aquests nouvinguts van desplegar les seves activitats al voltant de la Societat de Veïns de Barcelona i l'Amicale Franco-Andorrane a Besiers.³ Van poder compartir i difondre les seves idees a través dels mitjans de comunicació com el *Butlletí de Residents d'Andorra a Barcelona* o el diari *Nova Andorra*.

Ja a França i Espanya, el moviment obrer s'havia imposat. La situació de pobresa i de precarietat, afegida a les condicions de treball, va fer que la classe mitjana s'oposés als empresaris creant els primers sindicats. La major part dels treballadors de la central hidroelèctrica pertanyien a la Confederació Regional del Treball Catalana.⁴ Els membres del Consell General, anomenats *capgrossos*, consideraven que aquest sindicat representava una

font de perill i d'amenaça per a l'estabilitat social i política del país. No imaginaven que un estranger, a Andorra, pogués tenir drets laborals. Tampoc no compartien les idees de la Unió Andorrana, que militava per la igualtat de tothom davant la llei. La Unió Andorrana era favorable, en particular, a una educació en català, als drets laborals i al sufragi universal, ja que només podien votar els caps de casa (cap de família, cases de gran abast).

En oposició a l'augment de la jornada laboral i els salaris considerats com a insuficients, els treballadors de Fhasa van organitzar diverses vagues entre l'abril i el juliol del 1931, i també, l'agost i el setembre del 1933: la revolta dels joves andorrans. Aquestes vagues van ser a l'origen de les primeres queixes socials a Andorra per a l'obtenció de drets laborals dignes, però, també, per a l'adquisició del sufragi universal masculí. Al cap i a la fi, el Consell General va concedir els drets civils a tots els andorrans majors de 25 anys d'edat i residents habitualment a Andorra. La Revolta del 33 forma part d'una llarga sèrie de tensions entre la població, les autoritats andorranes i els Coprínceps.

A mesura que el país acollia els estrangers, les autoritats andorranes es van adonar que el nombre de nacionals es convertiria en una minoria. Durant la meitat del segle xx, la proporció de persones d'origen estranger superava amb escreix el nombre de nacionals. Des de final dels anys 50 fins a principi dels 60, Andorra experimentà un gran flux migratori procedent principalment d'Espanya, França i Portugal.

Per evitar una immigració desproporcionada i descontrolada al llarg dels anys, les autoritats andorranes van establir mecanismes de control que permeten una regulació efectiva i eficient. Els objectius són el manteniment de l'ordre públic per preservar els interessos econòmics nacionals i la garantia de la continuïtat en termes d'identitat i de cultura. Tot un sistema de quotes s'ha posat en marxa per tal de limitar una possible afluència d'immigrants. Amb una immigració d'origen europeu o d'una cultura similar, el repte final és la continuïtat de la cultura judeocristiana, és a dir, evitar grans diferències ètniques i religioses al si de la societat andorrana a fi de superar possibles problemes de convivència cultural.

En poques paraules, l'augment dels habitants durant la transformació econòmica del país va afavorir la diversitat cultural. Aquest creixement de la població està directament relacionat amb una força laboral externa per a la construcció de la central Fhasa i de les carreteres, però s'explica també per l'arribada dels refugiats polítics estrangers en relació amb la Guerra Civil espanyola (1936-1939) i la Segona Guerra Mundial (1940-1945).

Tenint en compte la situació geogràfica d'Andorra i la seva neutralitat política, aquests paràmetres són uns aspectes importants pel que fa al desenvolupament del país. Quant a la situació crítica dels països limítrofs durant la guerra, la crisi veïna va provocar l'activació de l'economia andorrana. A causa i pels efectes d'un règim de zona franca (conseqüència dels privilegis aconseguits per part dels coprínceps francès i episcopal al llarg de la història), Andorra va oferir un diferencial de preus sobre els productes de manera general. Així, durant la Guerra Civil espanyola i la Segona Guerra Mundial, el territori andorrà va tenir un paper molt important, en proporcionar molta mercaderia als països veïns que estaven subjectes a severes restriccions. Aquesta activitat va ser a l'origen del boom econòmic i de l'augment de l'activitat comercial basada en una oferta de preus que va permetre la possibilitat de preus atractius i una diversificació de productes.

Conclusió

En breu, la diversitat cultural del país va contribuir al desenvolupament econòmic. S'ha de posar en llum que una part d'aquesta franja de la població estrangera que va respondre a ofertes de treball es va quedar a Andorra. Alguns estrangers van saber aprofitar la situació d'Andorra obrint els primers comerços i van participar activament al desenvolupament de l'economia andorrana.

En definitiva, el segle xx va ser un segle de transició en la societat andorrana amb l'enfrontament ideològic dels conservadors i dels progressistes. L'arribada de diferents cultures en terra andorrana ha permès grans canvis. La diversitat cultural ha afavorit l'evolució del país. Considerant aquest context, un camí s'obrí per a les andorranes cap a la igualtat de drets, com els homes. Les noves idees socials al territori andorrà han impulsat el moviment de les dones per a l'adquisició dels drets polítics (1970: dret de vot; 1973: dret d'elegibilitat).

Per acabar, hauríem d'obrir una reflexió. El 2019, els nacionals representen el 48,7% de la població mentre que els no-andorranos arriben al 51,3%, segons les dades del Departament d'Estadística (DE). Si anem més en detalls, a les darreres eleccions d'abril del 2019, notem que 27.278 electors es van mobilitzar.⁵ Aquestes xifres signifiquen que els 27.278 electors van triar els seus elegits al Consell General, que són els representants del poble, dels 77.543 habitants que viuen en les Valls. Sense entrar en l'anàlisi del percentatge d'abstenció, la recerca científica pertoca preguntar-nos sobre la interrogació següent: aquesta situació podria ser realment un element detonador cap a tensions socials i polítiques a més o menys llarg termini?

La consciència política dels representants del poble contribueix a la integració de les diferents comunitats. La Festa de la multiculturalitat n'és un exemple. La comunicació i el reconeixement de totes les comunitats són elements clau que els andorranos han ben entès per fer d'Andorra una terra per a tothom.

D'altra banda, a l'hora en què Andorra està complint cada dia més els estàndards europeus i que s'apropa progressivament de la Unió Europea és legítim pensar que potser, un dia, les eleccions comunals estaran obertes als estrangers que viuen a Andorra, que treballen a Andorra i que paguen impostos a Andorra. La temàtica de la Diada Andorrana d'aquest any ens condueix a demanar-nos de quina manera la multiculturalitat existent a Andorra marcarà la nova classe política que s'incorporarà al llarg dels anys a la vida pública del país.

La crisi sanitària que estem vivint ens mostra cada dia la unitat del poble andorrà. Segons l'enquesta d'opinió política d'Andorra d'aquest 2020 de l'Institut d'Estudis Andorranos, el Centre de Recerca Sociològica (CRES) conclou que la població ha avaluat la gestió de la crisi pel govern amb una nota de 7,5 sobre 10. En aquests moments delicats, el lligam de confiança és un valor clau. La cohesió entre tots és i serà necessària per a la convivència social i l'economia andorrana.

Insistir sobre les influències multiculturals en els canvis socials i econòmics ens permet entendre no solament la història d'Andorra sinó la lògica d'accions de les autoritats andorranes, però, també, els reptes futurs que el país haurà de tirar endavant. Més enllà,

potser, que a persones exteriors del país, aquest panorama històric contribuirà a fer conèixer més en profunditat els reptes d'aquesta terra d'acollida amb una llarga cultura de pau.

Claudine Tarrene i Fabresse,
doctora en Estudis Catalans i Transfronterers, UPVD, Perpinyà

Referències

- BECAI, JOAN *Les Pyrénées méditerranéennes, mutations d'une économie montagnarde: le cas de l'Andorre*. Tesi doctoral. Montpellier, 1993, 7 vol. 1. *Originalité et banalité de l'Andorre*, 312 p. ; vol. 2. *La société et l'organisation traditionnelles de l'Andorre*, 530 p.
- CENTRE DE RECERCA SOCIOLÒGICA *La immigració a Andorra*, 2002, 243 p.
- CODINA, OLIVER. *De fer et de lain : les vallées andorranes du XVIe au XIXe siècle*. Presses Universitaires de Perpignan, Perpignan, 2005, 540 p.
- COMAS D'ARGEMIR, D.; LLUELLES, M. J.; PUJADAS, J. J.; SÀEZ, X. *El segle xx. La modernització d'Andorra*. Cambra de Comerç, Indústria i Serveix. Andorra, Edició Pagès, 2004, 559 p.
- ESTIVILL, JORDI *La immigració a Andorra*. Departament de Població. Andorra, 144 p.
- GUILLAMET ANTON, JORDI *Andorra. Nova aproximació a la història d'Andorra*. Institut d'Estudis Andorrans, Andorra, 2009, 355 p.

Notes

- 1- Els treballs científics de Lúdia Armengol han demostrat que no només hi ha hagut un flux d'emigració sinó també la desaparició de moltes cases petites i mitjanes.
- 2- En aplicació de l'article 17 del contracte de concessió signat amb el Consell General aprovat pels Coprínceps i l'empresa Fhasa.
- 3- *Le réveil de l'Andorre*, òrgan mensual de l'Amicale franco-andorrane de Besiers 1931.
[Consultable: <http://presselocaleancienne.bnf.fr/ark:/12148/cb32854019f>.]
- 4- És una filial de la Confederació Nacional del Treball, una organització sindical anarquista fundada a Barcelona el 1910.
- 5- Eleccions al Consell General 2019 (consultable: <https://www.eleccions.ad/electors>).